

Центральна міська бібліотека для дорослих
ім. Бориса Антоненка-Давидовича

Операція «Вісла». Етнічна чистка українців.

До 70 роковин не засудженого злочину.

Попереджувальна довідка

Ромни – 2017

Операція «Вісла». Етнічна чистка українців:
попереджувальна довідка / Центральна міська бібліотека для
дорослих ім. Бориса Антоненка-Давидовича; укладач
В.І.Салогуб. – Ромни, 2017.

Попереджувальну довідку «Операція «Вісла. Етнічна чистка українців» видано до 70-річчя від початку трагічної, маловідомої широкому загалу трагедії українського народу – операції по примусовому переселенню українців на території Польщі в післявоєнний період.

Цей матеріал буде цікавий всім тим, хто цікавиться історичним минулим української нації, намагається більше дізнатися про маловідомі сторінки історії, скласти власну думку про події 70-річної давнини.

НАША АДРЕСА:

Центральна міська бібліотека для дорослих
ім. Бориса Антоненка-Давидовича
вул. Коржівська, 94
м. Ромни
42000
Тел. 5-31-53
ел. адреса: library-romny@ukr.net

Операція «Вісла» - про це не можна забути!

Між українцями та поляками в часи Другої світової йшла власна війна – за українські території, що входили до складу Польщі (Холмщину, Волинь, Галичину), де українці хотіли створити власну державу, а поляки – відновити довоєнні кордони. Проте кордон проклали без участі українців і поляків. Тому СРСР та Польща силоміць змінили етнічну конфігурацію цих територій. Найбільш брутальним етапом стала операція «Вісла» 1947 року.

Комуністи у Польщі не погидували назвати її «остаточним вирішенням української проблеми» (саме евфемізмом «остаточне вирішення проблеми» нацисти називали Голокост). Шантаж, залякування, ґвалтування, ув'язнення та вбивства українців силами спеціальної військової оперативної групи «Вісла» – так відбувалася депортація, котра поклала край існуванню української громади на українсько-польському прикордонні. 2017 року виповнюється 70-ті роковини досі незасудженого злочину.

Ще під час Другої світової війни комуністична влада Польщі одразу розпочала масштабні репресії із метою упокорення населення. Одним з інструментів стали масові депортації.

Виселення українців зі своїх етнічних земель почалося 1944 року. Тоді між урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення було підписано угоду про «взаємний обмін населенням»: українського – з території Польщі до УРСР і польського – з території України до Польщі.

За два роки протягом дії угоди із Польщі було переміщено понад 480 тисяч етнічних українців. Ще близько 150 тисяч радянська влада відмовилася приймати. Тоді виник задум переселяти українців углиб Польщі на малозаселені західні та північні землі, з яких перед цим до Німеччини депортували німців.

Так, у 1947 році почалася операція «Вісла» – масова депортація українського населення з південно-східних регіонів країни – Лемківщини, Холмщини, Надсяння й Підляшшя – на її північно-західні землі, які до завершення Другої світової належали Німеччині.

28 березня 1947 року українські повстанці із лісової засідки вбили віце-міністра оборони Польщі Кароля Свєрчевського. Ця подія була використана як привід для початку депортації.

Наступного дня зібралось Політбюро Центрального комітету Польської робітничої партії, під час якого було ухвалено рішення про проведення акції.

«Переселення українців є наслідком вбивства популярного генерала сотнею «Хріна» і здійснюється в ім'я боротьби з українськими збройними силами...», – зазначалося в рішенні про негайне переселення «української людности» на західні та північні землі Польщі.

Комуністична влада намагалася виправдати проведення акції «Вісла», представляючи її винятково як антиповстанську операцію. Насправді ж головною метою було цілковите виселення українського населення, а не лише ліквідація відділів УПА. Для практичної реалізації створили спеціальну оперативну групу «Вісла», до складу якої входило близько 21 тисячі військових.

О 4-й годині 28 квітня оперативна група розпочала виконання спецоперації. Діяли за такою схемою: на світанку військові щільним кільцем оточували села і наказували мешканцям «зі списку» готуватися в дорогу. Тим часом солдати проводили обшуки в хатах, господарських приміщеннях і дворах, а то й підпалювали помешкання і обійстя.

На те, щоб спакувати майно, давалося дві години (інколи 15–20 хвилин). Забирати дозволяли особисті речі, харчі, худобу, запаси збіжжя та картоплі. Нерідко встановлювали обмеження щодо ваги багажу – до 25 кілограмів на особу.

Щоб не повторити помилок депортацій 1944–1946 років, коли українці через чехословацький кордон поверталися додому, до урядів СРСР і Чехословаччини були надіслані ноти з проханням закрити на період акції кордони з Польщею.

Після завантаження майна колона людей під збройним наглядом вирушала до збірного пункту. Такі «марші» подекуди

тривали понад 20 годин. На одному пункті збиралися люди із кількох місцевостей і очікували на перевезення до завантажувальної залізничної станції. Інколи переселенцям вдавалося втекти звідти і повернутись до своїх домівок.

На завантажувальних станціях, що охоронялися військовими, українців розміщували у товарняках. За нормами, в одному вагоні мали перевозити дві родини. Однак реалії були іншими. Наприклад, в Сяноці в 31 вагоні розмістили, крім 897 людей, ще 24 коня, 120 корів, 45 кіз, 7 телят і 2 лошат.

Поїзди прямували до пунктів переадресації – в Катовіце, Освенцимі й Любліні, а звідти вже до розподільних пунктів у Щецині, Ольштині, Вроцлаві та Познані. Цю відстань долали в середньому за тиждень, іноді – протягом 20–30 днів через часті зупинки, плутанину зі списками або великі затори на станціях. На «нових» місцях переселенцям діставалися залишені, часто понівечені колишніми власниками-німцями господарства. Українців було позбавлено церкви, школи й інших можливостей розвивати власне суспільно-культурне життя. Польська влада переслідувала навіть найменші вияви побутового культивування українських національно-культурних традицій.

Акція нерідко супроводжувалася насиллям: українські домівки спалювали, старовинні церкви руйнували, представників української інтелігенції та селянства за підозрою у сприянні ОУН та УПА ув'язнювали у концтаборі в Явожно Краківського воєводства, колишньому філіалі гітлерівського концтабору "Аушвіц – Біркенау".

Одночасно з масовою депортацією українців польські військові провадили потужні операції з ліквідації повстанців. Загалом від квітня до липня 1947 року оперативна група «Вісла» провела 357 бойових акцій, під час яких було вбито 1509 повстанців, знищено 1178 бункерів і криївок, заарештовано майже 2800 осіб із цивільної мережі ОУН і УПА у Закерзонні.

СПОГАДИ ОЧЕВИДЦІВ

ПО МОЇМ СЕЛІ ЛЯХАВІ ЗАЛИШИВСЯ ТІЛЬКИ СПОМИН

Згадує Йосифа Зарічна-Жаркіх, уродженка села Ляхави Сяніцького повіту: «Ляхаву виселяли першу на всю околицю. Завезли нас на польське село Ліщавка, де тримали цілий тиждень під сторожею війська... А поляки мали час арештувати підозрілих, між іншим і мене.

У паперах вписали нам співпрацю з УПА, щоб знали ті, що нас везуть, що з нами далі робити. Заладували нас усіх по п'ять родин на одну військову машину й завезли на станцію до Залужа... Вранці 2 травня заладували нас у худоб'ячі вагони...

До вагонів підбігали поляки, кричали до жовнірів, щоб вивезли нас у якусь пропасть раз назавжди, кидали каміння...

Я з родиною попала до села Б'ялий Здруй, до так званої земельної нерухомості... Крім нас, були там ще три наші родини, а решта – німці, яких поляки примушували до невільничої праці.

По моїм селі Ляхаві залишився тільки спомин. Минуло кілька літ від виселення й поляки засадили на наших полях ліс, щоб не залишилося ні сліду від «бандеровської столиці». Наші люди їздять до свого села-лісу й шукають старих стежок та каменів по рідних хатах».

БАТЬКО УСЕ РОБИВ МОВЧКИ. ВІН БУВ БІЛИЙ, ЯК СТИНА

Спогади Євгенії Іваник, уродженки села Гонятина Грубешівського повіту: «17-го червня злочасного 1947 до нас приїхало польське військо. І наказали, щоб у кілька годин усі були спаковані й покинули село... Ніхто не знав куди і на зустріч якій долі. Батько усе робив мовчки. Він був білий, як стіна. По маминім обличчі весь час текли сльози...

Наш збірний пункт був у гміні Довгобичів. Звідти нас забрали возами та військовими автами до залізничної станції Вербковичі. Біля цієї станції було десь півморга загородженого дротом поля. І туди нас скидали. Плач стояв над полем під небеса...

Після кількох важких та довгих днів побуту під голим небом нас почали вантажити до товарних брудних вагонів. Наше невеличке село поділено на два воєводства – Ольштинське і Щецінське. Дорога була довга й неймовірно важка – без їжі, без води, у спеці й тривозі, що нас там жде?.. І так у брудних вагонах, разом з худобою, їхали нещасні жінки, старці і діти. Бо чоловіків у середньому віці майже не було. Ними були забиті тюрми Любліна і Ряшева, Явожно, сибірські лаґри... "

УСІ БУЛИ НЕРВОВІ, ОГОРОДЖЕНІ КОЛЮЧИМ ДРОТОМ

Розповідає пан Нісевич, уродженець села Добра Ярославського повіту: «Пізно ввечері дійшли ми до Лішави. Сиділи там на луках два тижні під військовою сторожею... Нарешті вивезено всіх до Залужа, куди звозили вже людей з цілої околиці.

Зробилося там страшне людське муравлище, кожен старався якось здобути харчі, не втратити корови, уникнути арешту, утриматися цілою родиною. Усі були нервові і непевні,

не мали де скритися, були під голим небом, огороджені колючим дротом. На хворих і старих не звертали вже уваги.

Не можна запалити вогню, щоб зварити їсти, не вільно вийти за огорожу, нема де справити потреби, ні одного лікаря чи санітара. Весь санітаріят – наш Сян, до його берегу був доступ».

УТЕКТИ БУЛО НЕМОЖЛИВО. ЛИШАЛАСЯ ВТЕЧА ДО НЕБА
Спогад Ярослава Війтїва («Корчака»): «Було нас 75 людей. Після розпізнання декого взяли набік, а решту – до лазні. Там ми міли, бо раз давали холодну, а потім гарячу воду. Яке там було биття, коли ми з неї виходили – страх! По дорозі до бараку також били... В Явожні (місто на півдні Польщі, де був розташований концтабір) просто мстилися над нами. Принижували національну гідність...

Наприклад, о четвертій вранці робили вставання. А підлога була чорна від вугілля. Як наказали знову лягти, підходили і питали, чому подошви чорні. Тоді був наказ лягти на черево, а вони били по 20 разів нагаями по ногах...

Були ми порозділювані. Учителі, священники, лікарі, узагалі інтелігенція – окремо, а прості люди – окремо. Контактувати з бараками, де сиділи інтелігенти – не можна. Утекти з табору ніхто не пробував. Це, зрештою, було не можливе. Утекти, не торкнувшись електричних дротів, не можна. Залишалася втеча до неба... Нічого за муром ми не бачили. Табір був віддалений від самого Явожна».

29 липня 1947 року оперативна група "Вісла" завершила свою діяльність, передавши повноваження оперативній групі Краківської округи. Депортаційна акція тривала три місяці.

Унаслідок цих подій польська комуністична влада за три місяці позбулася українського населення у південно-східних воєводствах країни, розселивши у західній і північній частинах Польщі 140 575 українців і поляків, які були у шлюбі з українцями (близько 14 тисяч), а до грудня виселили ще 10 тисяч.

Щоб повністю унеможливити повернення українців на рідні землі, їм заборонили змінювати місце проживання. 27 серпня 1949 року переселенців позбавили прав на колишні господарства та залишене майно.

У середині 1950-х років Польща на політичному рівні вперше висловили негативне ставлення до методів проведення акції, але не до самої операції. 1956 року переселенці отримали

можливість за попереднім дозволом змінювати місце проживання.

ПРАВОВА ОЦІНКА

Від 1990 року в Польщі та Україні відбулося кілька спроб надання політичної оцінки подіям польсько-українського конфлікту в ХХ столітті. Результатами стали кілька спільних заяв президентів та парламентів обох держав із засудженням трагедії, проте у жодній з них операції «Вісла» не було надано чіткої правової кваліфікації.

Згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду, операція «Вісла» не може бути кваліфікована як геноцид або як злочин агресії. Фахівці Українського інституту пам'яті, проаналізувавши ті події, стверджують, що операцію «Вісла» можна кваліфікувати як злочин проти людяності, воєнний злочин, а також як етнічну чистку.

Проте на державному рівні запитання «Як називати акцію «Вісла»?» - етнічною чисткою, воєнним злочином або злочином проти людяності – досі є відкритим.

Сьогодні двосторонні відносини між Україною й Польщею розвиваються в рамках тісної співпраці, проте, нам не варто забувати про цю трагічну сторінку в історії нашого народу.

Джерела:

1. Шпак В. Антиукраїнський злочин сталіністів Польщі: 70 років початку операції «Вісла» /Віктор Шпак // Урядовий кур'єр. – 2017. – 22 квіт. (№76). – С. 9.
2. «Операція «Вісла» - про це не можна забути!» [Електронний ресурс] // Лемки: інформаційний портал. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://lemky.com/index.php?newsid=91> (дата звернення: 22.04.2017). – Назва з екрана.
3. «Операція «Вісла». Етнічна чистка українців» [Електронний ресурс] // ТСН: інформаційний портал. – Текст. – Режим доступу: <https://tsn.ua/special-projects/visla/> (дата звернення: 22.04.2017). – Назва з екрана.